

“El vadin’asa com a recurs econòmic i element de resistència de l’economia comunitària”

Mariona Rosés Tubau
Universitat de Barcelona

1. Recorregut històric de l’economia comunitària de Madagascar

L’any 1976 s’inicia la Segona República de Madagascar presidida per Didier Ratsiraka. Aquest nou govern suposa un canvi radical respecte les orientacions de les anteriors direccions postcoloniales, ja que s’instaura l’anomenat govern socialista democràtic. Els principis bàsics d’aquest govern pel què fa a la política interior són la renovació de les comunitats tradicionals, donant-los més poder, la descentralització de l’administració i el desenvolupament econòmic, estimulat per la contribució de la població, principalment del sector camperol. I pel què fa a la política estrangera, el trencament dels vincles amb els països occidentals, començant per França.

La transferència al govern dels sectors econòmics mantinguts pels francesos als anteriors governs postcoloniales fan percebre a la població una primera etapa d’estabilitat econòmica.

Malgrat tot, a principis dels anys 80 la manca de productes alimentaris i de primera necessitat confronta el govern de Ratsiraka amb la desil·lusió creixent de la població, que emprèn vagues a la capital, Antananarivo.

La crisi econòmica del país s’inicia amb la disminució de la producció en el sector agrícola i l’economia s’enfonsa com a conseqüència de la centralització de sectors clau, com el bancari i l’agrícola, sota el control del govern.

Davant la crisi, el govern de la segona República accepta aplicar un seguit de reformes econòmiques de lliure intercanvi, exigides pel Fons Monetari Internacional (FMI) i el Banc Mundial (BM), amb l’objectiu d’assegurar una bona gestió de l’ajuda

estrangera, vital en aquest moment per mantenir el funcionament de l'economia de Madagascar. L'any 1983 s'apliquen mesures macroeconòmiques com el control de la inflació i del dèficit públic i la liberalització del comerç interior d'arròs. Seguidament es liberalitzen activitats que estan més ben assegurades pel sector privat i l'any 1988 es produeix la completa liberalització del comerç interior i exterior, l'eliminació dels monopolis de l'Estat sobre l'agricultura i l'aplicació de la lliure negociació dels preus. Les mesures per fer créixer l'eficàcia econòmica del país acaben en un ultraliberalisme que comporta l'empobriment, tant de la població del medi rural com la de l'urbà, així com l'augment d'activitats econòmiques il·legals com, per exemple, el robatori de bous o el comerç de vainilla, or i pedres precioses al mercat negre amb les Comores.

La crisi del país afecta categòricament al recurs principal de l'economia familiar malgaix, l'agricultura. La quasi total dependència dels guanys agrícoles, la monetarització dels intercanvis, la saturació de l'espai cultivable disponible, la degradació del sòl, les dificultats d'accés als crèdits, les febles possibilitats de diversificar les activitats i la creixent pobresa són alguns dels factors que mouen als camperols de tot el país a cercar alternatives per minimitzar les incerteses i els riscos de precarietat de les condicions de vida i d'inseguretat alimentària, en definitiva, per millorar la seva situació econòmica.

Per manca d'altra alternativa governamental, la població malgaix es veu obligada a replegar-se en les formes tradicionals de solidaritat per afrontar la crisi. Tot i així, les estratègies camperoles dels anys 80 no representen una innovació, sinó que formen part d'una lògica de llarga durada l'objectiu de la qual és desenvolupar un procés de socialització vinculat a l'economia, prenent les comunitats com a base, per tal d'assegurar la sustentació de les famílies i mantenir la cohesió social i identitària a partir

del *tanindrazana*, la terra dels avantpassats, terme que designa a la vegada el caràcter geogràfic i el caràcter cultural i identitari d'una persona o comunitat.

Per altra part, la població camperola manté i preserva de manera ferma les adquisicions del passat però intenta adaptar-se a les possibilitats ofertes pels canvis. Vol respondre a l'oferta de consum modern de la societat, per exemple amb l'escolarització dels fills, la compra de medicaments o les despeses d'hospitalització. Aquesta adaptació es duu a terme per mitjà d'estratègies que combinen la preservació del propi sistema de vida i la incorporació de noves pràctiques. El *vadin'asa* és l'exemple il·lustratiu d'aquesta doble voluntat de la població, a més de ser un recurs econòmic per enfrontar la crisi.

El mot *vadin'asa* es tradueix literalment per “conjunt del treball” o “complements remuneradors de treball”. Tradicionalment definia totes les activitats efectuades per la població fora de l'agricultura, la principal ocupació a Madagascar i, per tant, no és nou en el llenguatge diari malgaix i el terme s'utilitza actualment tant al medi rural com a l'urbà.

Històricament, a la zona rural de Madagascar, generacions successives de camperols han combinat l'agricultura i la ramaderia amb les activitats complementaries o *vadin'asa* per tal d'assegurar la seva sustentació. Igualment, el desenvolupament d'aquesta pluriactivitat es deu també a la insuficient producció agrícola, ja que si bé les terres permeten certa autonomia, l'ingrés agrícola no és suficient per mantenir les famílies extenses de les zones rurals. Al mateix temps, el *vadin'asa* s'identifica com l'element identitari dels actors que el practiquen.

Per comprendre la lògica del funcionament del *vadin'asa* cal prendre en consideració el concepte de *fhavanana* i el de *fokonolona*.

El *fihavanana* descriu les relacions que uneixen els parents i els no parents que, per mitjà de rituals, s'han constituït com a tal i comporta un sistema de prestacions materials i personals que permeten la integració al sistema, la solidaritat i l'ajuda mútua. És la base del pensament malgaix i es combina amb les pràctiques socials com l'ajuda mútua al treball, les obligacions socials, els consens del mode d'organització i el manteniment de la seguretat i, tot plegat, reposa sobre l'objectiu de defensar els interessos comuns del *fokonolona*. Aquest designa la comunitat, el territori on viuen els parents i també els cohabitants i forma part essencial de la vida dels malgaixos.

Al medi rural, el sistema d'ajuda mútua es mostra amb la participació col·lectiva als treballs del camp, sobretot la rizicultura, que necessiten aquesta organització i la contribució de tots els camperols. Per aquest motiu, el centre d'interès del *fihavanana* es focalitza entorn de la reproducció dels vincles socials i de la reafirmació dels drets a la terra.

Tot i així, el *fihavanana* és un tipus de relació que no impedeix ni la diferenciació ni la desigualtat, sinó que en limita les conseqüències dins la col·lectivitat. La jerarquia social establerta a la comunitat *fokonolona* és respectada per tothom, encara que les crisis econòmiques pertorbin les condicions de vida de les poblacions.

La capacitat de reinvençió del *fihavanana* en funció de l'evolució dels contextos i de les oportunitats s'il·lustra amb la reparició i la dinamització dels grups de base als pobles, una nova forma de socialització del *fokonolona*, una reinvençió social i una reconstrucció dels vincles socials.

La fusió dels grups de base estableix una xarxa, el mecanisme de la qual està fundat en la cooperació, bàsica per al bon desenvolupament i manteniment del *vadin'asa*.

El conjunt de tots aquests factors constitueix els camperols com a participants al sistema del *vadin'asa*, no només en condició de pobres que han de sobreviure en la informalitat, ja que el caràcter pluriactiu dels camperols no és únicament un efecte de la pobresa.

Els exemples de les pràctiques de *vadin'asa* més habituals a la zona rural són la fabricació de maons, els petits comerços, els transports, els brodats, els trenats, els teixits, els comerç ambulant, la venda de verdures o el policultiu. D'altra banda, els productes d'artesanía com la cistelleria, la terrissa, els testos o la ràfia són de gran importància per a l'economia dels pobles, ja que a part de comercialitzar-se en aquests també es transporten a la capital, als mercats principals d'Analakely i d'Isotry.

Així doncs, es crea una interrelació entre la construcció de l'economia comunitària i del rol dels actors de la comunitat, que interactuen a partir del *vadin'asa*, l'àmbit social i el cultural amb el rol del *fihavanana*, la inclinació al *tanindrazana* i als costums ancestrals i el marc institucional del *fokonolona*, que juga un rol central en aquesta evolució.

Per tal d'analitzar aquest sistema econòmic propi de Madagascar, però, és important prendre en consideració algunes de les aproximacions teòriques que s'han realitzat en relació a les accepcions i definicions de l'economia informal.

Portes i Sassen-Koob (1987)¹ defineixen el sector informal com la suma total de les activitats que generen guanys o ingressos, excloent aquelles que impliquen un treball contractual i regulat legalment. El terme es reserva per aquelles activitats que no són intrínsecament il·legals però que la producció i l'intercanvi de les quals escapa a la regulació legal.

¹ PORTES & SASSEN-KOOB (1987), "Making it Underground: Comparative Material on the Informal Sector in Western Markets Economies", *The American Journal of Sociology*, Vol. 93, nº 1, pp. 30-61.

A Madagascar l'economia informal respon a les necessitats concretes de la població, tant dels camperols com de les classes urbanes desfavorides. És una lògica de xarxes formals i informals que es desenvolupa en funció de les demandes del mercat, però també en harmonia amb les expectatives locals. Aquestes xarxes associatives “horitzontals” sorgeixen per defensar l'autonomia de l'economia camperola, però l'economia informal malgaix no pot traduir-se únicament com un indicador del sector informal i de la pobresa rural. Es tracta d'un mode de vida amb una trajectòria històrica que manifesta un dinamisme econòmic, cultural i social que no només és resultat de crisis o altres esdeveniments.

Així, l'economia informal de Madagascar ha de buscar els seus inicis a l'economia comunitària basada en l'agricultura i l'artesanía local, que practicaven les comunitats aglutinades en els territoris corresponents a cada *fokonolona*. L'economia comunitària es refereix en aquest moment a un territori, que és la terra d'origen o dels avantpassats, al qual la població està fortament vinculada. D'aquí la gran interacció entre el *fokonolona*, el *tanindrazana* i el *fihavanana*, els elements fundadors de l'economia comunitària.

Progressivament, l'economia comunitària s'estén a nivell territorial amb l'aparició dels mercats (*tsena*), on les diferents comunitats intercanvien els productes locals. En aquest moment, el *fokonolona* s'identifica no només al poble sinó a un marc territorial més extens.

Més endavant, amb les obligacions tributaries colonials, sorgeix la necessitat d'un complement salarial al mode de vida vinculat a les terres i a l'agricultura i, per això, la població es veu obligada a diversificar les seves activitats de *vadin'asa*.

A partir d'aquest moment, doncs, l'economia comunitària es diferencia i es diversifica progressivament anant cap a l'economia informal. En aquest moment

històric cal destacar també que el *fokonolona* real² es manté, redefinint-se, a banda del *fokonolona* administratiu. Així, al voltant del primer es recomponen els vincles comunitaris i l'economia informal comença a practicar-se a la ciutat amb motiu de les migracions i es tradueix com l'economia dels nivells més desfavorits de la població, diferenciant-se de l'antiga economia comunitària que no distingia socialment.

Un cop al medi urbà, el *vadin'asa* esdevé molt important per poder sobreviure i reenviar diners al poble. De la mateixa manera, per mitjà de les noves formes de *vadin'asa* es renoven contínuament els vincles socials, vehiculats pel *fihavanana*, en un *fokonolona* renovat, tant al camp com a la ciutat.

Així doncs, d'una banda, cal analitzar el sector de l'economia informal a Madagascar des de la definició enunciada per Portes i Sassen-Koob, però d'altra, també cal fer-ho prenent en consideració que aquest tipus de pràctiques econòmiques informals, com el *vadin'asa*, han existit i continuaran existint amb o sense crisi econòmica nacional ja que es tracta d'un mode de vida que engloba allò social en interacció amb allò econòmic i allò cultural en les pràctiques quotidianes que s'acomoden a les realitats viscudes per la majoria de la població i s'adapten a les necessitats més elementals d'una societat, d'acord amb els seus valors morals i culturals. És a dir, que no es tracta d'una institució nova, sinó que és un exemple

² Juntament amb el *fihavanana*, el *fokonolona* ha estat un concepte clau per entendre la història de Madagascar. Originàriament el *fokonolona* designava la comunitat que, al mateix temps, era l'ens administratiu, jurídic i sociocultural. Posteriorment els successius poders, des de l'hegemonia merina a l'actualitat, han utilitzat el concepte redefinint-lo i adaptant-lo a les seves voluntats. Així, ha estat l'organisme administratiu a l'època de la monarquia merina o el vincle entre el poder colonial i les comunitats i els posteriors governs independents l'han utilitzat per designar les diferents organitzacions territorials de descentralització que han dut a terme al país anomenant-lo col·lectivitat territorial de base, col·lectivitat autòctona rural o col·lectivitat autòctona rural modernitzada. Tot i així, el significat original, que els mateixos malgaixos anomenen *fokonolona* real, ha continuat vigent en el pensament malgaix i aquest manteniment és el que ha possibilitat la perpetuació de l'originalitat de l'organització comunitària a Madagascar així com el desenvolupament de pràctiques, com el *vadin'asa*, que basen la seva funcionalitat en la idea moral de la comunitat original, que no és altra que el *fokonolona*.

d'institució local que "ha passat per un naixement secular i ha deixat petjades d'una llarga infància en la història" (Costa 1981:70)³.

D'aquesta manera, caldrà analitzar el *vadin'asa* com part del sector informal de l'economia i, alhora, en termes d'economia sorgida de la població, entenent-ho com un recurs econòmic creat i acceptat per la voluntat de la col·lectivitat i fruit de les necessitats comunes del poble. Per tant, es tracta d'una reinvençió de les pràctiques camperoles al medi urbà, mentre que al camp resta més o menys igual que històricament, centrada en el *fokonolona* històric o real.

En el medi urbà, històricament, el *vadina'asa* s'ha desenvolupat com una transposició de les pràctiques de l'economia camperola local a raó de les migracions i la progressiva urbanització.

A les ciutats, principalment Antananarivo, existeixen un gran nombre d'unitats de producció informal de béns i serveis que es poden dividir en activitats mòbils i immòbils. Pel que fa a les activitats mòbils es poden destacar els mercaders ambulants, els tiradors de *pousse-pousse*⁴, les rentadores, els rentadors de cotxes, les dones de fer feines, els portadors en general, els portadors d'aigua o els carregadors de maons. Aquells que practiquen activitats mòbils, normalment, no viuen al mateix barri on efectuen les activitats i el seu salari acostuma a oscil·lar entre els 300 i els 1500 Ariary⁵, quantitat que els permet comprar l'aliment del dia.

Pel que fa a les activitats immòbils es poden considerar les petites botigues o drogueries orientades a productes de primera necessitat com l'arròs, el sucre, la carn, el pa, la sal, l'oli o el petroli al detall. També les tasques o els petits restaurants malgaixos, les fusteries, els tallers mecànics d'automòbils i bicicletes, els ferrovellers, els

³ COSTA, JOAQUÍN (1981), Derecho consuetudinario y economía popular de España. Tomo I. Zaragoza: Guara Editorial.

⁴ Vehícle de dues rodes empès o estirat per un home. Es coneix en algunes parts de l'Àsia amb el nom de rickshaw; a Madagascar s'utilitza tan pel transport de persones com pel de mercaderies.

reparadors de pneumàtics, els brocanters, els fabricants d'utensilis de cuina o les costureres.

Una de les activitats més habitual de l'economia informal, practicada tant al medi urbà com al rural, és l'artesanía. Les principals ocupacions d'artesanía en termes de *vadin'asa* són: el teixit i els brodats, la terrissa, els trenats i la cistelleria, activitats que les famílies han practicat durant moltes generacions i les han transmès als seus descendents. L'artesanía, doncs, té un lloc rellevant en aquest tipus d'ocupació i permet completar el salari i la manca de diners. Aquest complement, actualment, s'utilitza sovint per comprar estris escolars, honrar els petits deutes quotidians, pagar els treballs del camp o comprar els articles necessaris per a la vida quotidiana. És per això, que les pràctiques econòmiques informals permeten no només satisfer la subsistència material, sinó també respondre a les aspiracions socioculturals com l'educació, el manteniment del *tanindrazana* o el pagament dels rituals.

2. El rol de les migracions en el desenvolupament de l'economia informal

Com s'ha exposat a l'apartat anterior, la crisi dels anys 80 va comportar un procés d'adaptació a la nova situació econòmica del país. Algunes famílies de la zona rural van anar a viure a la ciutat, Antananarivo principalment però també altres capitals de província o Antsirabe, una de les ciutats més importants del país a nivell industrial; per tal de no dependre només de les terres, però molt aviat aquestes persones es van trobar amb altres problemes més complexos com la falta de treball o problemes logístics que van obligar a molts d'ells a retornar al *tanindrazana*. El cost de la vida a la ciutat i la manca de treball els van incitar a retornar a la terra a títol de associats fins que en

⁵ Cèntims d'euro. 1 euro=2600 Ariary (gener 2008).

poguessin comprar pel propi compte. Malgrat tot, les migracions del camp a la ciutat han continuat produint-se fins avui en dia.

Quan hom marxa a la ciutat normalment ho fa sol i els parents resten al *tanindrazana*. Els diners estalviats a la ciutat serviran per millorar les condicions de vida a la zona rural, comprar bestiar pels treballs del camp i finançar les despeses relatives a les obligacions familiars.

Així, els diners circulen de la ciutat al camp per satisfer les necessitats d'ambdós llocs. A nivell social, la gent construeix una nova identitat urbana creant nous vincles socials urbans i, al mateix temps, es mantenen els vincles socials amb la comunitat d'origen.

L'activitat al *tanindrazana*, però, és la base de tota estratègia econòmica i social. Per les famílies que viuen al medi rural la ciutat representa una oportunitat temporal de fer diners. Tot i així, els malgaixos perceben el *tanindrazana* com la riquesa que han deixat els avantpassats i el seu deure com a descendents és el de vetllar per aquests béns. Així, la ciutat és, de fet, un lloc de pas, de curta durada si és possible. Per tant, a la majoria de casos, les grans ciutats juguen un rol d'acolliment efímer pels immigrants.

Les relacions familiars conserven un lloc principal a la família extensa i són l'herència de l'economia comunal, d'aquí la importància central del *tanindrazana* fins avui en dia. El *tanindrazana* es comprèn com el centre de referència ja que totes les activitats econòmiques de les famílies estan orientades al seu manteniment, a la cohesió familiar i a la seva perpetuació i estan vinculades a la pertinença al mateix.

Tot i així, cal tenir en compte també aquelles famílies que tenen una implementació més forta a la ciutat per millorar les seves condicions de vida en aquest medi i que estableixen relacions amb altres famílies en el *fokonolona* urbà. Sovint, es tracta de famílies que no tenen terres a la zona rural però una gran part de la família

extensa resta al poble d'origen i té cura del *tanindrazana*, que no és suficient per mantenir a tots els membres. En aquest cas, la família instal·lada a la ciutat consagra part del seu salari al *fokonolona* d'origen per tal d'intentar engrossir el patrimoni territorial.

La raó per la qual els malgaixos actuen d'aquesta manera és perquè abans de ser un mitjà de producció, la terra és per a ells la terra dels avantpassats, un símbol de producció i procreació, rebuda en herència, que cal transmetre als descendents. Així doncs, no es pot vendre i encara menys cedir als estrangers.

Cal senyalar també que la inclinació al *tanindrazana* no només és característica de la població més desafavorida, sinó també d'aquells que pertanyen a les categories socials del sector modern de l'economia i d'aquells que han prosperat material i econòmicament. Així, rics i pobres es confonen quan es parla de *tanindrazana* ja que es concep com font d'origen i destí final al mateix temps i és també el cor de l'articulació ciutat-camp.

D'aquesta manera, hi ha molts malgaixos que entenen per migració "definitiva" l'adopció del seu habitatge a la capital o a la ciutat com a residència principal, però normalment mantenen un segon habitatge al lloc d'origen, on la família es retroba regularment. Aquest és el cas més habitual sigui quina sigui la categoria social.

La presència de les tombes familiars a la terra dels avantpassats contribueix en gran mesura a la inclinació socioeconòmica i cultural del medi rural. És per això que a les ciutats es manté el respecte pel *fihavanana*, que és la base principal de l'articulació ciutat-camp a la societat malgaix.

El retorn al *tanindrazana* no és només el respecte al passat, sinó una estratègia de reconstrucció dels vincles socials donat que el *tanindrazana* és la part de terra familiar, la referència a tot un complex cultural del qual n'és part integrant.

Estretament vinculat al *tanindrazana* s'hi troba el *fokonolona*, l'objectiu del qual és mantenir l'equilibri entre els elements principals de la reproducció de la col·lectivitat i representa l'actor col·lectiu.

El *fokonolona* determina el marc de les activitats econòmiques a efectuar dins la comunitat i tot el que es pot fer o no a cada regió o localitat responent a les necessitats de les comunitats.

El *fokonolona* i el sistema de xarxes tenen el mateix interès: satisfer la demanda dels seus membres. Ambdues entitats actuen paral·lelament i en el mateix sentit i, d'alguna manera, es completen.

L'economia informal, doncs, està vehiculada pel *fokonolona*, que es pot considerar com un actor col·lectiu que ha construït les institucions de seguretat requerides pels seus membres per viure conjuntament. És el *fokonolona* el que ha transmès de generació en generació els modes de vida que han sabut adaptar-se a les dificultats socioeconòmiques.

Pràcticament no existeixen famílies urbanes sense vincles de parentiu amb les famílies de la zona rural. Quan es dona el cas, sovint és perquè han trencat els vincles familiars per raons d'extrema importància, per exemple, el matrimoni entre dues persones de diferents grups ètnics que no ha estat acceptat per les famílies corresponents.

El *fokonolona* rural i l'urbà representen un territori on es construeix la identitat, una identitat mòbil i canviant. És al voltant d'aquest espai on s'articulen els diferents components econòmics, socials i culturals de la identitat. La terra *tanindrazana* juga un rol central en aquesta articulació i aquest rol no es limita a ser un simple suport de l'activitat agrícola, sinó que és el lloc on es construeixen i reconstrueixen les tombes familiars. També on es construeix la identitat, sobretot perquè és el lloc de la memòria.

L'aspecte simbòlic és doncs essencial a la noció de territori. Aquest simbolisme és tal perquè el control del territori s'entén com quelcom imprescindible per mantenir el vincle social.

3. La importància de l'articulació camp-ciutat en les pràctiques de *vadin'asa*

L'economia informal té una doble identitat que es visualitza en l'actor social, tant rural com urbà. Aquesta doble identitat mostra dos móns juxtaposats, el de les societats rurals que viuen amb mitjans tradicionals però que estan interessades en el món modern i el de les societats urbanes que es troben entre el món rural i el món urbà. Combinant les pràctiques tradicionals del camp i les modernes de la ciutat els camperols renoven el seu estil de vida i el seu mode de producció. Com s'ha vist, la majoria de camperols no poden concebre la seva vida sense un vincle amb la ciutat i, així mateix, la majoria de productors urbans no poden concebre abandonar totalment el seu vincle amb el camp.

Així, tant al medi rural com al medi urbà, la població funciona a partir de tres elements independents: la lògica econòmica, la lògica socioeconòmica i la lògica sociocultural, que engendren la reproducció dels vincles socials i la seva reinvençió en les relacions d'intercanvi per fer front als problemes quotidians de la vida.

Totes les activitats econòmiques i les pràctiques socials s'articulen en el sentit de poder reinventar les relacions socials i reproduir els vincles socials i familiars per tal de satisfer les necessitats de cada llar.

Les crisis econòmiques que ha patit la societat malgaix en lloc de comportar una debilitació de les comunitats camperoles els han fet forjar una gran capacitat d'adaptació. La voluntat d'escapar de la pobresa ha comportat una diversificació de les activitats i les fonts de diners per mitjà d'una important articulació entre les ciutats i el

camp. Els diners obtinguts a la ciutat permeten mantenir el *tanindrazana*, així com la renovació dels vincles socials i la reproducció social en el territori. L'accés als diners passa doncs per la dependència de la ciutat d'una manera o altra.

D'altra banda, la dependència dels ciutadans respecte el camp és doble. Econòmicament, la vida quotidiana de les famílies de la ciutat està totalment condicionada per l'aprovisionament pel camp, vinculat a la seva regió d'origen. Social i culturalment, els ciutadans tenen necessitat de retornar al lloc d'origen. D'aquesta manera, els ciutadans mantenen la seva tradició, relacionada directa o indirectament al *tanindrazana* i estan en relació permanent amb el medi rural. És per això que en el medi urbà es poden observar comportaments que el que cerquen és integrar diversos elements identitaris, per exemple la identitat ètnica, cultural i regional dels actors.

Al medi urbà com al rural, les activitats de l'economia informal estan en evolució permanent i es renoven segons les necessitats socials i econòmiques, però els comportaments dels individus d'un i altre medi són diferents ja que les seves necessitats també ho són.

L'anàlisi de les pràctiques de *vadin'asa*, rurals i de la ciutat, en relació a l'economia informal de Madagascar ens porta a una constatació: És important adonar-se que aquestes no es poden limitar a una dimensió estrictament econòmica. Les pràctiques de *vadin'asa* són indissociables de les pràctiques socials i culturals perquè aquestes els permeten existir com activitat econòmica.

Les pràctiques de *vadin'asa* estan vinculades a l'aplicació de valors i comportaments col·lectius que existeixen després de generacions i que s'adapten als canvis de l'entorn. Els valors culturals són indissociables de les condicions de vida als *fokonolona* i de les estratègies desenvolupades per mantenir la cohesió de la col·lectivitat de cara als perills que l'amenacen, tant de l'exterior com de l'interior. Les

relacions socials reposen en la confiança i la reciprocitat i evoquen la noció de *fihavanana*, presa en totes les circumstàncies com la pedra angular de cadascuna de les relacions socials. És per aquest motiu que la gent teixeix múltiples relacions de cooperació i d'ajuda mútua en la producció de béns o serveis de l'economia informal.

4. *Vadin'asa* urbà

A les ciutats la precarietat compartida és un dels elements principals que crea la solidaritat entre els habitants, els quals han d'afrontar constantment les difícils condicions de vida. La conjuminació de la precarietat i de la solidaritat creen un tipus de vincle social propi del lloc, que comporta una identitat de barri que, poc a poc, es superposa als orígens ètnics diversos sense esborrar-los. És per aquest motiu que les relacions de veïnatge han adquirit una gran importància al costat dels vincles familiars.

Tot i així, l'adaptació social no és automàtica, sinó que a vegades comporta seriosos problemes de cohabitatge. La gent s'adona que ha de lluitar plegada per, en primer lloc, fer de l'espai un lloc habitable i, després, per enfrontar-se als actors exteriors que amenacen l'indret ja precari per natura. Finalment, cadascú es percep diferent dels altres perquè tenen orígens distints, però a força de compartir el mateix medi de vida l'esperit comunitari emergeix i cadascú s'adona dels interessos comuns a defensar, sobretot, la seguretat per a tots els membres. D'aquesta manera, palatinament es crea un mode de vida comú més enllà de les diferències d'origen.

La seguretat, tant davant la delinqüència com de la precarietat, és un dels factors més importants per tal que cadascú, a la nova comunitat, pugui desenvolupar-se i treballar per al bé de la seva família sense ofendre l'entorn. Per això, els habitants d'un mateix *fokontany*, divisió administrativa que designa un barri o un espai territorial més o menys similar, es reuneixen en assemblea en un mateix *fokonolona* urbà per tal de

defensar els interessos comuns. El *fokontany* és aleshores un lloc per viure i treballar, però a mateix temps l'espai on s'aglutinen els membres de diferents *fokonolona* o comunitats que cerquen els mateixos objectius. En aquest cas, la identificació no es refereix a la terra d'origen sinó al *fokontany* d'acollida, el barri on s'habita, que esdevé poc a poc un nou lloc d'identificació, el qual es superposa a la identificació d'origen sense mai eliminar-la.

La qüestió de la seguretat, doncs, esdevé un element fundador de les relacions entre els habitants dels barris populars. Per totes aquestes condicions, els habitants d'aquest tipus de barri han esdevingut un grup homogeni, un tipus de clan reinventat que es forma tenint en compte el lloc d'origen i l'ètnia de cadascun dels membres. A Antananarivo, la capital del país, es poden trobar barris com: Ambandia, Ampefiloha, Analakely, Antanimena o Tsaralalana en els quals la major part dels seus habitants són d'origen merina, l'ètnia originària de la zona; en canvi, d'altres es troben eminentment poblats per ètnies immigrants d'altres indrets del país com per exemple: 67 hectares, Ambohipo, Besarety, Avaradoha o Tsimbazaza. En aquests barris les ètnies que hi viuen són diverses i es troben compartint un mateix espai, però alhora agrupades per les ètnies d'origen.

Es tracta d'una identitat social i territorial nova que es superposa a l'individu d'origen i el fet de reunir-se en un mateix *fokonolona* fa que les seves activitats i el *vadin'asa* es trobin protegits.

D'altra banda, el reconeixement cap aquell que fa un servei a la comunitat aferma les bones relacions socials i és un component essencial per a la reproducció o la reinvençió del *fihavanana* en el medi urbà. Aquest *fihavanana* no inclou necessàriament només a la gent pobre, inclou també vincles més febles entre gent de diferents nivells econòmics, si bé a aquest nivell les mostres de solidaritat són més concretes i visibles.

Aquesta solidaritat es duu a terme a partir de tres criteris complementaris: el fet de compartir un mateix lloc de vida, el de trobar-se en la mateixa situació precària i el fet d'estar en relació amb altres que comparteixen l'objectiu de fer diners per sobreviure i ser autònoms.

Les famílies de diferents orígens estan obligades a reconstruir els vincles socials en un medi on hi regna la complexitat i la desigualtat. Així, s'hi confronten diferents categories socials, també la classe mitjana i l'alta, ja que els béns i serveis produïts per l'economia informal són útils a les classes mitges i a les més riques. Per aquesta raó, esdevé un factor de seguretat pels actors de l'economia informal.

La reciprocitat en les pràctiques socials és primordial ja que si no hi ha reciprocitat la solidaritat no té sentit. El respecte d'aquesta reciprocitat és gràcies al *fhavanana*, una reciprocitat que es viu literalment en el món rural segons la seva lògica social i cultural. Per aquesta raó totes les pràctiques econòmiques efectuades es troben fortament lligades a les pràctiques socials de tots els dominis.

Tot i així, es poden observar diferents graus de proximitat i cooperació en les relacions que uneixen els grups i els vincles més forts són entre els habitants permanents, petits productors, petits mercaders o treballadors.

Als barris populars d'Antananarivo una activitat comença en una família i els seus veïns i, progressivament, s'expandeix al barri. Així, freqüentment, artesans d'un mateix ram col·laboren en la compra de primeres matèries o exerceixen activitats complementaries per cooperar entre ells. Els petits productors valoren també la cooperació amb altres productors, que alhora són els seus veïns, amb els quals comparteixen un mateix medi de vida en el barri. El barri urbà, com a lloc de vida i territori, comporta pràctiques multiformes i informals de cooperació, reciprocitat i solidaritat, que finalment són manifestacions d'una capacitat de reinvençió permanent

de formes actives de sociabilitat en contextos canviants però en el perllongament d'una trajectòria històrica secular.

L'activitat econòmica és una part de la producció del teixit social i el *fokonolona* es presenta com el defensor dels interessos de la gent més desafavorida. Com s'ha dit, però, és important no confondre el *fokonolona* urbà amb el *fokontany*, dirigit per un president de *fokontany* que és el representant i executor de les autoritats municipals però que, al mateix temps, té el rol dels representants administratius de base. El rol del *fokontany* és diferent al del *fokonolona* ja que aquest es forma per veïnatge.

Les xarxes, a nivell de l'economia informal, són una nova forma de continuació de les pràctiques econòmiques que es desenvolupaven històricament. Aquestes xarxes representen una imatge dinàmica existent en la població, una dinàmica social però també una dinàmica econòmica que és la base de la interacció camp-ciutat.

L'accés a les xarxes depèn de molts factors, el més important dels quals és el de l'entesa a nivell de producte a vendre. El producte ha de correspondre a les demandes dels mercats i els productors han de conèixer els membres de la xarxa i complir algunes condicions per fer-se acceptar.

Gràcies a aquestes xarxes, multitud d'activitats d'unitats de producció censades a l'economia informal de la capital estan vinculades al *vadin'asa* en els medis rurals fins avui en dia i, d'aquesta manera, funcionen i permeten a moltes llars del medi rural subsistir a les necessitats familiars. Entre els productors de l'economia informal rural i urbana es desenvolupa una lògica de xarxes que engendra el "desenvolupament d'un procés de socialització a l'economia a partir de les comunitats. L'economia informal s'inscriu en el desenvolupament local i comunitari en el seu conjunt. Per tant, no es pot

separar el seu funcionament d'aquest entorn, ni la seva identitat del medi popular” (Andrianjafy 2004:33)⁶.

L'actor social, definit en relació al *fokonolona* en el marc comunitari, és el coordinador de tots els factors juxtaposats i de tots els sistemes que funcionen conjuntament i es completen per permetre la continuació de la vida a nivell local. Aquest actor juga moltes funcions a la vegada, és cap de família, productor i equilibra les relacions socials i comunitàries com agent social. Així, el factor econòmic es troba entrellaçat al social.

Finalment, no es pot obviar un fenomen emergent de diferenciació social que existeix entre les empreses i els actors de l'economia informal al medi urbà. Keith Hart⁷ ja va senyalar que “ el sector informal va bé més enllà de l'abrillantador de sabates i les vendes de llumins i darrera el seu aparent desordre hi ha un món de bona organització d'activitat empresarial” (Portes i Sassen-Koob 1987:57). Així, mentre que molts tallers i petites botigues només utilitzen la família i els veïns per fer funcionar el negoci, petites unitats de producció amb vocació empresarial comencen a treballar amb assalariats a més dels treballadors familiars. La lògica de ser d'unes i altres s'inspira en uns objectius ben diferenciats: les primeres treballen per viure i fer viure una família o una xarxa de famílies i veïns; les segones esperen una acumulació individual per part del treballador “autònom”, tot i que el primer objectiu d'aquest no és esdevenir una gran empresa de tipus modern, sinó millorar les condicions generals de vida de la comunitat, en la mesura del possible, per tal que aquesta tingui la oportunitat de viure amb certa autonomia. Aquestes petites empreses actualment, representen la majoria de les unitats de producció de béns i serveis de l'economia informal. Tot i així, globalment, la

⁶ Andrianjafy, E. (2004), *Economie populaire, territoires et développement à Madagascar: les dimensions historiques, économiques et socioculturelles du fokonolona*. Louvain-la-Neuve: UCL Presses Universitaires de Louvain.

similitud de les condicions de vida i dels comportaments entre uns i altres és encara més forta que la tendència a la diferenciació.

5. Idees finals

Econòmicament, Madagascar és un país que presenta carències econòmiques evidents. Tot i així, al llarg de l'article hem vist com la població malgaix s'esforça per aplicar pràctiques pròpies, com el *vadin'asa*, per tal de dinamitzar l'economia des de la perspectiva popular.

La diversificació d'activitats econòmiques, tant a la ciutat com al camp, revela l'eficàcia de les pràctiques informals, que han sabut adaptar-se als diferents moments històrics. Aquesta dinàmica mostra l'acció contra l'empobriment i el sistema de vida de l'economia informal mostra la resistència de la població tant a la ciutat com al camp.

L'objectiu principal dels nouvinguts a la ciutat és el d'obtenir diners per tal de contribuir a les exigències que se li imposen com a immigrant, per part de les jerarquies tradicionals, per reintegrar-lo al seu retorn entre els seus. Tanmateix el seu rol és també el d'acollir els parents que van a la ciutat a treballar o a buscar treball, de procurar-los la satisfacció de les seves necessitats d'habitatge i d'aliment i d'assistir-los en cas de necessitat.

Es pot observar, però, com al llarg del temps els immigrants han anat modificant i adaptant els seus comportaments. Alguns joves han nascut a la nova regió on els seus pares s'han instal·lat definitivament i hi han adquirit terres on fan treballs agrícoles, artesanals, comercials o de pesca i, potser, s'han construït una tomba. D'altres, han creat

⁷ PORTES & SASSEN-KOOB (1987), "Making it Underground: Comparative Material on the Informal Sector in Western Markets Economies", *The American Journal of Sociology*, Vol. 93, nº 1, pg. 57.

un vincle, per mitjà de formes de parentiu fictici⁸, amb aquells que posseeixen terres al nou lloc, aspirant establir-se a la regió, no com a treballadors sinó com a propietaris de terrenys o comerciants. D'aquesta manera, doncs, les noves generacions d'immigrants a la ciutat, tot i que mostren un profund respecte pels valors tradicionals dels seus avantpassats, transmesos generació rera generació, opten en primera instància per fer un gir en l'ordre de prioritats com immigrants. Així com els seus pares van establir-se a la ciutat amb la idea inamovible de tornar al lloc d'origen, aquesta nova generació, nascuda a la mateixa ciutat, sent que forma part d'aquesta i no de la zona rural i, per tant, el seu objectiu prioritari és triomfar individualment en aquest territori, sense oblidar, això si, els seus orígens i les contribucions al lloc d'on provenen que, des d'una perspectiva ètica, consideren indispensable efectuar.

Malgrat tot, a la ciutat els immigrants s'associen i funcionem com xarxes socials i familiars de clientela. D'aquesta manera, els originaris dels mateixos pobles, regions o grups ètnics es reagrupen en nous espais de vida. Aquestes xarxes possibiliten el manteniment dels vincles familiars i de la ideologia costumària, ja que es tracta d'elements que formen part de la tradició i tenen una trajectòria històrica si hom es refereix al funcionament del *fokonolona*, donat que aquest englobava el conjunt de diferents famílies d'un mateix origen i un mateix *tanindrazana* i constituïen el nucli de les xarxes. Avui en dia la importància de les xarxes socials és observable, per exemple, en la organització de reunions d'oci o en l'assistència material en cas de dol o també per d'altres esdeveniments de caire més festiu.

D'aquesta manera, les xarxes esdevenen mitjans de pressió per aconseguir treball als nouvinguts així com per promoure als treballadors ja establerts. Igual que a les comunitats d'origen, la cohesió social es funda en la ideologia d'un parentiu

⁸ Parentiu que no reposa sobre els vincles de descendència, sinó que s'ha construït totalment per consagrar una aliança.

consanguini o sobre la provenença regional comú, però esdevé un parentiu social donat que, amb el temps, la població s'interrelaciona bé sigui per consanguinitat, bé sigui per veïnatge.

Així mateix, les xarxes afavoreixen el vincle entre les comunitats d'origen i els immigrants recolzant la creació d'associacions, tant a nivell econòmic com social.

L'articulació entre el *fokonolona*, el *tanindrazana*, el *fihavanana* i la identitat és el nucli central de la nova aplicació de les pràctiques de *vadin'asa* i són aquests factors els que mostren la importància capital de la relació entre el territori i les pràctiques informals. És en aquesta articulació complexa entre allò social, allò institucional i allò cultural on s'insereix allò econòmic.

Finalment, cal destacar que la multiplicitat d'activitats i d'unitats de producció de l'economia informal a la capital, a les ciutats, i sobretot els *vadin'asa* dels medis rurals, han funcionat de manera molt acceptable fins a l'actualitat sense la intervenció continua i massiva del progrés tècnic. La raó cal cercar-la al fet que es tracta d'un element potencial suplementari de resistència per a un sector de l'economia informal, que s'ha consolidat en sector de l'economia social.

Així mateix, tal i com el sentit i l'aplicació del *fihavanana*, el *fokonolona* o el mateix *tanindrazana* han canviat històricament adaptant-se als canvis, el *vadin'asa* s'ha readaptat segons les noves necessitats històriques. Si bé aquests conceptes i la seva aplicació pràctica comporten en ells mateixos l'esmentada adaptació i, per tant, es converteixen en factors propis de l'actualitat, no deixen mai de trobar-se vinculats al sentit i significació originaris, ja que per al poble malgaix l'herència de la tradició i la seva perpetuació és bàsica per a la pròpia existència. Aquesta és la raó principal per la qual el *vadin'asa* ha pogut fer front a les diferents vicissituds històriques sense perdre la

seva originalitat i aquest fet és precisament el que impulsa la dinàmica d'una pràctica de supervivència inserida en una economia de mercat.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDRIANJAFY, E. (2004): *Economie populaire, territoires et développement à Madagascar: les dimensions historiques, économiques et socioculturelles du fokonolona*. Louvain-la-Neuve: UCL Presses Universitaires de Louvain.
- ARBOUSSET, Francis (1950): *Le Fokonolona à Madagascar*. Paris: Éditions Montchrestien.
- CONDOMINAS, Georges (1961): *Fokon'olona et collectivités rurales en Imerina*. Paris: Orstom Editions.
- COSTA, JOAQUÍN (1981): *Derecho consuetudinario y economía popular de España*. Tomo I. Zaragoza: Guara Editorial.
- DEZ, Jacques (1965): *Paysannerie malgache et développement*. Cahiers de l'ISEA, núm X, pp. 71-101.
- DEZ, Jacques (1981): "L'illusion de la non-violence dans la société traditionnelle malgache". *Droits et Cultures. Revue semestrielle d'Anthropologie et d'Histoire*, n°2, pp. 24-31.
- DUBOIS, Robert (1978): *Olombelona. Essai sur l'existence personnelle et collective à Madagascar*. Paris: L'Harmattan.
- DUBOIS, Robert (2002): *L'identité malgache. La tradition des Ancêtres*. Paris: Karthala.
- NJARA, Ernest (1992): "Le Fihavanana". *Droits et cultures. Revue semestrielle d'Anthropologie et d'Histoire*, n° 24, pp. 152-159.
- OTTINO, Paul (1998): *Les champs de l'ancestralité à Madagascar. Parenté, alliance et patrimoine*. Paris: Karthala-Orstom.
- PORTES & SASSEN-KOOB (1987): "Making it Underground: Comparative Material on the Informal Sector in Western Markets Economies", *The American Journal of Sociology*, Vol. 93, n° 1, pp. 30-61.
- PRATS, Yves (1972): *Le développement communautaire à Madagascar*. Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence.
- RAISON-JOURDE, François (1993): "Une transition achevée ou amorcée?", *Politique Africaine*, n° 52, pp. 6-19.
- RAISON-JOURDE, François (2002): *La nation malgache au défi de l'ethnicité*. Paris: Karthala.
- RAISON, Jean-Pierre (dir). (1994): *Paysanneries malgaches dans la crise*. Paris: Karthala.
- RAKOTONDRABE, TOVONIRINA (1993): "Essai sur les non-dits du discours fédéraliste" *Politique Africaine*, n°52, pp. 50-58.
- VÉRIN, Pierre (2001): *Madagascar: Les sortilèges de l'Île Rouge*. Paris: L'Harmattan.
- WACHSBERGER, J-M. (2006): *Les quartiers pauvres à Antananrivo: enfermement ou support? Document de travail/2006-05*. Paris: Développement, Institutions & Analyses de Long terme (DIAL), Institut de recherche pour le développement (IRD).

RESUM

A Madagascar, la diversificació d'activitats econòmiques revela l'eficàcia de les pràctiques informals, que han sabut adaptar-se als diferents moments històrics. Multiplicitat d'activitats i d'unitats de producció de l'economia informal han funcionat de manera molt acceptable fins a l'actualitat sense la intervenció continua i massiva del

progrés tècnic. La raó cal cercar-la al fet que es tracta d'un element potencial suplementari de resistència per a un sector de l'economia informal, que s'ha consolidat en sector de l'economia social.

El *vadin'asa* s'ha readaptat segons les noves necessitats històriques sense deixar mai de trobar-se vinculat al sentit i significació originari, ja que per al poble malgaix l'herència de la tradició i la seva perpetuació és bàsica per a la pròpia existència. Aquesta és la raó principal per la qual el *vadin'asa* ha pogut fer front a les diferents vicissituds històriques sense perdre la seva originalitat i aquest fet és precisament el que impulsa la dinàmica d'una pràctica de supervivència inserida en una economia de mercat.

ABSTRACT

The diversification of economical activities in Madagascar reveals the efficiency of informal practices, which have been able to adapt to the different historical moments. Multiplicity of activities and of units of production of the black economy have worked in a very acceptable way up to present without the continuous and massive intervention of the technical progress. The reason must be due to the fact of those being a potential supplementary element of resistance for a sector of the black economy, which has been consolidated in the social economy sector.

The *vadin'asa* has readapted according to the new historical needs without ever losing its link to the original sense and significance, since for the Madagascan the inheritance of the tradition and its perpetuation is basic for their own existence. This is the principal reason for which the *vadin'asa* has been capable of confronting the historical ups and downs without losing its originality, and this fact indeed happens to be the one that boosts the dynamics of a survival practice merged in a market economy.